

ირმა კვაშილავა

ქართველი ხალხის ეთნოკულტურული ურთიერთობები ცენტრალური კავკასიის ხალხებთან სულიერი კულტურის სფეროში

საუკუნეების მანძილზე, ქართველ და კავკასიის ხალხებს ერთმანეთთან მეზობლობა, საერთო ისტორიული ბედი და ინტერესები აკავშირებდათ, რასაც სოციალურ-ეკონომიკური, პოლიტიკური, კულტურული, თუ სხვა სახის ურთიერთობები ასულდგმულეობდა. ხანგრძლივი თანაცხოვრების განმავლობაში, თანამშრომლობის გარდა (მაგ., სამხედრო სფეროში), ადგილი ჰქონდა დაპირისპირებასაც, რომელმაც XX ს-ში, უკვე გარედან ინსპირირებული ძალების ჩარევით, ზოგან კონფლიქტის სახე მიიღო. ამ პროცესებმა კიდევ უფრო აქტუალური გახადა კავკასიაში ეთნოკულტურული ურთიერთობების შესწავლა, რასაც გარკვეული სირთულეები ახლავს. კერძოდ, სხვადასხვა ფაქტორების გათვალისწინებით, კავკასია დღეს აქტიური საერთაშორისო პოლიტიკის ობიექტი გახდა, სადაც არსებული პრობლემების გასაღებად საქართველო არის აღიარებული, როგორც პოლიტიკური კლიმატის შემქმნელი. პოლიტიკურთან ერთად, არ უნდა დაგვავინწყდეს იმ ეთნოკულტურული ტრადიციების მსგავსება, რომელთაც კავკასიის რეგიონში აქამდე შეინარჩუნეს სტაბილურობა და მშვიდობა. ამიტომ, არა მხოლოდ პოლიტიკური და ეკონომიკური პროექტები დგას დღის წესრიგში, არამედ სწორედ კულტურული ურთიერთობების გაღრმავება იქცა პოლიტიკურ-ეკონომიკური ინტეგრაციის ხელშემწყობ ფაქტორად; ამიტომ, საზოგადოების მოწინავე ნაწილს არაერთხელ (თუმცა, ნარუმატებლად) უცდია ერთიანი კავკასიური სივრცის ჩამოყალიბება, ვინაიდან XX ს-ის 20-იანი წლებისათვის, მაშინ როცა მსოფლიოს რიგ ქვეყნებში

ცივილიზაციის სტერეოტიპულმა, ამბივალენტურმა მდინარებამ ნაშალა ტრადიცია და ინდივიდუალიზმი, კავკასიაში ძალაში რჩებოდა, ანუ შენახული იყო პარტიარქალური ყოფის არაერთი არქაული წესი და ტრადიცია. ეს ყველაფერი კულტურის, ცივილიზაციის ენაა და მსოფლიო საზოგადოებაც მასთან შესახვედრად უნდა ისწრაფვოდეს (პაიჭაძე 2012:11) და არა პირიქით - ჩვენ მივიღტვოდეთ უტრადიციო კულტურისაკენ, რომლის პოპულარიზაციას ძველი ტრადიციების დავიწყების ფასად ფრიად აქტიურად ამკვიდრებენ. თუმცა, პარტიარქალური ყოფის არქაული ტრადიციების ზოგიერთი თავისებურება ცხადია, დღესდღეობით გაურკვეველობას იწვევს და ამგვარ შემთხვევაში, უცხოელი მეცნიერების კვლევის მეთოდები გამოუსადეგარია საქარველოსა და კავკასიაში. ვინაიდან აქ შემონახულია განვითარების უძველესი ფორმების მხოლოდ რელიქტური მოვლენები და მათ გვერდით წარმოდგენილია მაღალი კულტურული მიღწევები, აგრეთვე ისტორიული პროცესების რთული მოვლენები, ფაქტები (გეგეშიძე 1972:13). სწორედ რა არის პრიორიტეტული? რატომ და როგორ? ან კიდევ, რა, როგორ და რისთვის უნდა დაინეროს ეს ნაშრომი არის კვლევის მიზანი კრიტიკული აზროვნების გათვალისწინებით. შევეცადე ქართველი და კავკასიელი (ამ შემთხვევაში ცენტრალური კავკასიის, სახელდობრ, ოსების, ბალყარელების, ყარაჩაელების) ხალხების ეთნოკულტურული ურთიერთობების დინამიურად გაშუქებას სულიერი კულტურის თვალსაზრისით, როგორიცაა: წეს-ჩვეულებები, რწმენა-წარმოდგენები, რიტუალები, ქცევის სტანდარტები და სოციუმის სისტემის სხვა ნორმები.

კავკასიურ კულტურაში ერთ-ერთი უპირველესი ადგილი რელიგიას უჭირავს და ცხადია, ამ მხრივ მრავალეროვანი კავკასიის სარწმუნოებრივი მრავალფეროვნება ბევრ კითხვაზე იძლევა პასუხს. ამიტომ, ისლამამდელი და ქრისტიანობამდელი რწმენის ნაკვალევს, კულტებს და რიტუალებს, ტრადიციულ ხალხურ კალენდარს, ყოფით რეალიებს, როგორც ეთნიკური კულტურის

მნიშვნელოვან ნაწილს და ურთიერთობის განმსაზღვრელს, არაერთი მკვლევარი ჰყოლია. მათ მიერ გამოყენებულ, ან დაფიქსირებულ მონაცემებთან (როგორც უცხოური, ისე ქართულენოვანი) სიფრთხილე გვმართებს. ზოგიერთი მათგანი საკუთარი თვალით დანახულს გადმოგვცემს, ან სხვა პირთა მიწოდებულ ცნობებს გვანვდის (ის რაც სინამდვილედ ჩათვალა), რომლებიც ზოგჯერ სუბიექტურ შთაბეჭდილებას მოიცავს. ნიშანდობლივია ის, რომ მეცნიერები სულ უფრო თამამად აცხადებენ, რომ სწორედ კავკასიელი ხალხი უნდა ჩაითვალოს ევროპული ცივილიზაციის მთავარ მესაძირკვლედ. თუ ეს ასეა, მაშინ საქართველოსა და კავკასიის უნიკალური კულტურის მყარ საფუძველზე უნდა განხორციელდეს მშვიდობიანი და სტაბილური კავკასიის მშენებლობა, რომელსაც ადგილობრივი (საერთო) ტრადიციული ღირებულებების დაცვა-განვითარება (ძველზე ახალი იდეების შერწყმა) შეგვაძლებინებს.

„კავკასიის“ ცნების თანამედროვე გეოპოლიტიკური გაგება ჩამოყალიბდა რუსეთის მიერ კავკასიის დაპყრობისას. კერძოდ, კავკასიაში მისი მოსვლის შემდეგ, კავკასიონის მთავარი ქედის მდებარეობის გათვალისწინებით, ჩნდება ტერმინები „ამიერკავკასია“ (Закавказье) და ჩრდილოეთ კავკასია. მოგვიანებით ამიერკავკასია სამხრეთ კავკასიად შეიცვალა. ტერიტორიულად ჩრდილოეთ კავკასია მთლიანად შედის თანამედროვე რუსეთის ფედერაციის შემადგენლობაში და იყოფა ორ - მთისწინა და მთიან ნაწილებად (პაპავა 2012:561-562). რაც შეეხება ცენტრალურ კავკასიას, იგი გვევლინება მთელი კავკასიის მასშტაბით ეთნიკური მიქსაციის სანიმუშო რეგიონად, სადაც უძველესი დროიდან ჰქონდა ადგილი ინტენსიურ მიგრაციულ პროცესებს, არაკავკასიური მოდემის (ჩრდილოირანული და თურქული ძირის) ეთნიკური მასის ინკორპორაციას და ადგილობრივი კავკასიური ეთნოსუბსტრატის აბსორბციის კვალობაზე კავკასიისათვის ახალი ეთნიკური ეთნოსების (ოსების, ბალყარელების, ყარაჩაელების) ფორმირებას...

ე. ი. ირანულენოვანი და თურქულენოვანი ნომადების - არაკავკასიელების მკვიდრ კავკასიელებთან შერწყმას, მათ მიერ კავკასიის მიწა-წყლის დაუფლებას. მათი გაკავკასიელების პროცესს ცენტრალურ კავკასიაში გასაქანი მიეცა (ითონიშვილი 2007:12). აღნიშნულ რეგიონში მცხოვრებნი საზოგადოებრივ-ეკონომიკური განვითარების სხვადასხვა დონეს წარმოადგენენ, რაც თავს იჩენს კულტურისა და ყოფის სხვადასხვა მხარეში. მათი ეთნოკულტურის ერთობლივად განხილვა და შედარება ქართულ კულტურასთან არც თუ ისე ადვილ საქმეს წარმოადგენს, რაც XVII საუკუნეში ცნობილ კათოლიკე მისიონერს არქ. ლამბერტის შეუნიშნავს. იგი წერდა: „კავკასიონის მთების ზურგზე სახლობენ ველური და ბარბაროსი ხალხები, რომელთა აღწერა და ჩვეულებათა ჩამოთვლა მოითხოვდა ძლიერ გრძელ მოთხრობას და მთელი წიგნების დაწერას. უმახლობლესნი არიან აფხაზები, ალანები, სვანები, ყარაჩაელები, ჯიქები და ჩერქეზები. ესენი ყველანი ქრისტიანებად იწოდებიან, მაგრამ კანონები კი არა აქვთ. ეტანებიან ნადირობას და მტაცებლობას“ (ლამბერტი 1995:12). ჩამოთვლილთაგან, კავკასიურ კულტურასთან, თურქულენოვანი ხალხების - ყარაჩაელებისა და ბალყარების ყოფითი წესების, თუ ზეპირსიტყვიერების სიახლოვე იკვეთება. მათ შორის კი - ყაბარდო, რომელიც ყველაზე უფრო მოწინავე იყო და ამავე დროს, მჭიდროდ დაკავშირებული გვიანფეოდალური ხანის ქართულ სამყაროსთან, აქ ქრისტიანული ელემენტი მძლავრად იყო შეტანილი. შეხვდებოდით წმიდა სახარების ხელნაწერებს; პოპულარული იყო წმ. გიორგის კულტი, მაგრამ ქრისტიანობა ამ დროს რაიმე მნიშვნელოვან როლს არ თამაშობდა (ჩრდილო კავკასიის 1979:292). სხვათაშორის, ყაბარდოელები არც ისლამის სრულფასოვანი მიმდევრები ყოფილან. ამიტომ აქ წარმართული და მაჰმადიანური რელიგიები, ადათი და შარიათი ხშირად უპირისპირდებოდა ერთმანეთს. ე. ი. განსხვავებული რელიგიების ძირითადი ელემენტები, ერთიანი სისტემის ფარგლებში, საკმაოდ დიდხანს თანაარსებობდნენ. გვიანდელ წყაროებშიც

ისე წერია, რომ ინოდეებიან მუსულმანებად და არა ისლამის სრულფასოვან მიმდევრებად; მაშინ როგორ შეძლეს კავკასიის ხალხებმა ეროვნული არსებობის უზრუნველყოფა და კულტურის თვითმყოფადობის შენარჩუნება, რომელიც თავისი განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე სცილდება ეროვნულ ჩარჩოებს და ზოგადად, კულტურული მემკვიდრეობის საგანძურში ღირსეულ ადგილს იკავებს?

საერთო კულტურულ მონაპოვარს შორის მატერიალურ კულტურას (საცხოვრებელი და თავდაცვითი ნაგებობები, ჩაცმულობა, კვება, შინამრეწველობას, ანუ პირველადი ნარმოებისა და სიცოცხლის უზრუნველყოფის კულტურას) დიდი ადგილი უჭირავს, რომელსაც ჯერ კიდევ უძველეს ხანაში ჩაეყარა საფუძველი და მრავალ აუხსნელ საიდუმლოს ინახავს. ეს უკანასკნელი ეხება სულიერ კულტურასაც, რომელიც საკმაოდ სტაბილურია თავისი უძველესი ჩვეულებითი-ნორმატიული კულტურით, რელიგიით და სხვა ტრადიციებით, რომელსაც ეთნიკური კულტურა ეწოდება. ტრადიცია მჭიდრო კავშირშია ეთნიკურ კულტურასთან, ეთნიკურ ცნობიერებასა და იდენტობასთან. უფრო მეტიც, ტრადიცია იყო და არის ეთნიკურობის გამომხატველი; ამიტომ, ბევრი მათგანის დაცვა ხალხებს თავისთავადობას შეუნარჩუნებს. მოდერნიზებული დასავლეთის საზოგადოებათა წარმომადგენლებს ხომ ძალიან მოსწონთ ქართული სტუმართმოყვარეობის წეს-ჩვეულება. რას მისცემს ამ წეს-ჩვეულების გაქრობა საზოგადოებას? - არაფერს. ქართველები კი, მნიშვნელოვან ეთნიკურ ნიშანს დაკარგავენ... ხშირად ზოგიერთი კულტურის ფაქტი, მოვლენა რამდენიმე ეთნოსისათვის ხდება დამახასიათებელი, რაც კულტურულ-ისტორიული ურთიერთობების კანონზომიერ შედეგებზე მიგვითითებს (თოფჩიშვილი 2013:167). ტრადიციები ეთნიკური კულტურის დამცველისა და ეროვნული თვითშეგნების სრულყოფის ფუნქციასაც ასრულებენ. ასე ხდებიან ისინი ეროვნული კულტურის შემადგენელნი, ხოლო ორივე, სხვა

მრავალ კომპონენტთან ერთად, - ერის ყოფნა-არყოფნის განმსაზღვრელნი (ნიქვაძე 1988:4). მთის რაჭაში (ზემო რაჭა) და ზემო სვანეთში არ არსებობდა ისეთი ოჯახი, რომ მოსაზღვრე ყარაჩაელ, ბალყარელ, დიგორელ, თუ დვალებელ მთიელთა შორის, ვისთანაც ხშირი მიმოსვლა და საქმიანობა უხდებოდათ, კერძი (ახალი მეგობარი) არ ჰყოლოდეთ. ოსები ასეთ მეგობარს და საპატიო სტუმარს ლიმიანს, ხოლო ყარაჩაელები და ბალყარელები - ყონალს ან ერეკს (ძუძუთ ძმას) უწოდებდნენ (ბალაშვილი 1990:2). ბუნებამ ისე მოაწყო, რომ რაჭის ჩრდილო საზღვარი გადის კავკასიონის მთავარ ქედზე. მის გაღმა მდებარეობს ბალყარეთი - მალყარი (ბალყარელების თვითსახელწოდებაა „თაულუ“, „მარყარლი“), დიგორი და დვალები. ზემო რაჭის სოფელ ლებიდან ბალყარეთში დადიოდნენ. რაჭის ჩრდილო-დასავლეთით, მდინარეების - ჩერექისა და ჩეგემის ხეობებში ბალყარელები ცხოვრობენ, სადაც ფასის და შუღას გადასასვლელით გადადიოდნენ (ბერაძე 1983:42). მთის რაჭიდან კავკასიონზე სულ 5 ადგილზე (მამისონის, კარაგომის, კირტიშოს, ფასის, ვაცინვერას უღელტეხილებით) გადადიოდა გზა. მათ შორის ისტორიული „გზა დვალებთისაჲ“, იგივე „ოსეთის სამხედრო გზა.“ ნიშანდობლივია, რომ კარაგომისა და კირტიშოს უღელტეხილებით მთის რაჭიდან მგზავრს შეეძლო ერთ დღეში გადასულიყო და უკანაც დაბრუნებულიყო (რეხვიაშვილი 1977:16). ასე იყო სვანეთშიც. თეთნულდის აღმოსავლეთით, ადიშის მყინვარით ბალყარეთიდან (მალყარიდან) იყო გადმოსასვლელი. დილით ამდგარი ვაჟკაცი ცელის ნკეპლის გასაკეთებლად გადადიოდა მალყარში, ცელს გააკეთებინებდა მჭედელს და იმავე დღეს ბრუნდებოდა შინ (ავალიანი 1982:4).

რაჭველებისთვის, სიახლოვის გამო, კავკასიონის გადაღმა გადასვლა და მგზავრობა უფრო ადვილი იყო, ვიდრე ქუთაისში. შესაბამისად, საჭირო სურსათით უზრუნველყოფას ამ გზით უფრო ახერხებდნენ (კვაშილავა 2021). კავკასიონი იყო ის ოქროს ხიდი, რომელითაც საქართველო უკავშირდებოდა

ჩრდილო კავკასიას, იქედან რუსეთსა და მთელ ევროპას და პირიქით, მთის იქიდან მომავალი ყველა გზა საქართველოზე გადიოდა (რეხვიაშვილი 1977:13). ცხადია, ეს საუღელტეხილო ბილიკები, ამავდროულად, ურთიერთთავდასხმისა და რბევა-ანიოკების საშუალებაც იყო, რაც გვიანფეოდალურ ხანაში განსაკუთრებით გახშირდა. ამის გამო, სოფლები თანდათან ციხე-სიმაგრეებს დაემსგავსა; მაგალითად, რაჭის სოფლები „დუროიანი (სათოფურიანი) სახლებით“ (ბერაძე 1983:67), თუ სვანეთის - კოშკებით, რომელთა მშენებლობა, სავარაუდოდ, ამ დროს გახშირდა. ამ გზაზე წარმოიშვა კერძ-მოკეთეობის ტრადიციაც, რომელიც ვერც რწმენის სხვაობამ და პოლიტიკურმა ცვლილებებმა შეაფერხა. აკი, დღესაც, ტრადიციულად, ლალად მღერის ქართველი: რაც მტრობას დაუნგრევია, სიყვარულს უშენებიაო.

სვანეთში, თავის დროზე, ყოველ სალხინო სუფრაზე ერთ-ერთი სადღეგრძელო ასე ითქმოდა: „ყველა ჩვენ კერძმუკეთებს (სვანურად კავკასიელ მეგობარს კერძმუკეთეს უწოდებდნენ) გაუმარჯოს მთის იქით და მთის აქეთო.“ უფრო მეტიც, სვანი ქალები მგზავრობისას, ან ლაშქრობისას მათაც ლოცავდნენ, მათ სიცოცხლესა და ჯანმრთელობას შესთხოვდნენ ღმერთს (რეხვიაშვილი 1977:31). ეს შეიძლება, ქრისტიანული მსოფლმხედველობითაც აიხსნას, მაგრამ მოყვასის ასეთი სიყვარული, პატივისცემა, ნდობა, ერთსულოვნება იმ საკრალური და მისტიკური საიდუმლოს ნაწილია, რომელსაც მარტივი ახსნა არა აქვს. მაგალითად, რაჭველი ხუროებისა და დურგლების ნაშენი სახლები ამშვენებს მთასა და ბარს, მაგრამ მუსულმანებით დასახლებულ აულებში ხისა და ქვთკირის მეჩეთებსაც რაჭველი ხელოსნები რომ ამშენებდნენ, ნამდვილად საყურადღებოა (რეხვიაშვილი 1977:66). ასევე, აღსანიშნავია მთიულეთში ღორის ხორცის საკვებად აკრძალვა. „ისინი ღორს არ სჭამენ, ხატი უკრძალავს“ (მაკალათია 1930:90). საამისო მაგალითები შორს ნაგვიყვანს.

მეტად საინტერესოა ადიშის ოთხთავის ისტორია, რომელიც გაზეთის ფურცლებზე ასე იკითხება: ადიში მესტიის რაიონულ ცენტრს დიდი მანძილით დაშორებული სოფელია, სადაც XIII ს-ის ბოლოდან შატბერდში გადაწერილი ადიშის ოთხთავი ინახებოდა. იგი მალყარლების თარემს უკავშირდება. ერთხელ მალყარლები ლაშქრით გადასულან ჩხუტინერზე (აქ ამჟამადაც არსებობს საყარაულო კოშკის ნანგრევები). ისინი გაუქცევიათ, მაგრამ ნაძარცვი გამოქვაბულში დარჩენიათ, სადაც ვერავინ შეძლო შესვლა, თან ზვავიც ჩამოქცეულა და მალყარლები შიგ მოყოლილან. გადარჩენილა სამი კაცი, რომლებიც სოფლის ზემო უბანში მდებარე კოშკის საჰაერო შესასვლელ კართან მოუკლავთ. ადიშის ოთხთავი საგანგებო კუბოში შენახული იმ კოშკში ინახებოდა, სადაც სამი მალყარელი მოკლეს. მისი შენახვის საიდუმლო მხოლოდ უხუცესებმა - მახვშებმა იცოდნენ (ავალიანი 1982:4).

ქართული ზეპირსიტყვიერების მასალებში, წყაროებში ბასიანელი ოსების (სინამდვილეში ბალყარელების), დიგორელი ოსების თვდასხმის ცნობები უხვად მოიპოვება, მაგრამ არც მასპინძლები რჩებოდნენ ვალში. სვანეთის ჩრდილოეთი საზღვრის კავკასიონის მთავარი ქედის გადაღმა მდებარეობს ყარაჩაი-ჩერქეზეთი და ყაბარდო-ბალყარეთი. სვანეთი მათ უკავშირდებოდა გაზაფხულ-ზაფხულში ნაკრის, ბეჩოს, ტვიბერის, მესტიის, წანერის და სხვა უღელტეხილებით. ამ უღელტეხილებით გადაჰყავდათ საქონელი. მტაცებლობა და ქურდობა ამჯერად არ არის საინტერესო, საყურადღებოა სავაჭრო „გარიგების“ ის ფორმა, რომელიც შეუძლებელია რომელიმე საზოგადოებაში უპირობოდ დამკვიდრდეს, ან რაიმე სამოქალაქო ინსტიტუტმა აკონტროლოს; ან კულტურის რა მიღწევაა ეს დაუნერეელი წეს-ჩვეულებები, რომლებიც დროთა განმავლობაში ტრადიციად გადაიქცა. საქმე იმაშია, რომ ძველად მთის იქიდან საქართველოში თვით მეპატრონეს გადმოჰყავდა საკუთარი პირუტყვი გასაყიდად, ქართველ მეგობარს უტოვებდა,

იმდენად ენდობოდა, რომ ფასსაც არ ეუბნებოდა, სჯეროდა მისი და მშვიდად ელოდა თანხას. ბალყარელებსა და სვანებს შორის ასეთ დროს წესი იყო, სტუმარს სვანისთვის კვიცი ან მოზვერი უნდა ერუქებინა. სტუმრად სამი დღე დარჩებოდა, პირუტყვს ძმადნაფიცს დაუტოვებდა, ფასს არ ეტყოდა, ეს მეგობრებს შორის სირცხვილად ითვლებოდა, ყველაფერი კაცის სირცხვილ-ნამუსზე იყო მინდობილი (რეზეიაშვილი 1980:85-89). დარღვევები, ალბათ, ხდებოდა გამონაკლისის სახით, მაგრამ გამონაკლისი შემთხვევები წესებს არც ამტკიცებს და ვერც უარყოფს. მთავარია, რომ ნდობის ასეთი მაღალი ხარისხი კავკასიელთა ეთნიკური კულტურის ნაწილად უნდა ჩაითვალოს. სიტყვის, ფიცის გაუტეხელობა, პირობის დაურღვეველობა მათთვის ტრადიციად იქცა. ამისთვის თითოეულ წვრილმანს მნიშვნელობას ანიჭებდნენ, მკაცრად იცავდნენ. სახელდობრ, მგზავრობისას, გლოვისას, ნადირობისას და ა. შ. კავკასიელი კერძმოკეთეები ერთმანეთისადმი განსაკუთრებულ ყურადღებას იჩენდნენ. სოფელ გლოლაში მოიგონეს, თუ როგორ გადმოდიოდნენ დიგორელები მთელი ოჯახებით და სათანადო პატივს მიაგებდნენ გარდაცვლილ მეგობარს, ძმის თანასწორად მიღებულს. მაგ., ღურშეველი ოსები (რომელთა სოფელი გლოლადან ცხრა კმ-ში მდებარეობდა), მიცვალებულის სამძიმარზე გლოლაში საკლავის გარეშე არ ჩამოდოდნენ; წინ ქალები მოდიოდნენ და მოთქმით, ოსურად ტიროდნენ, უკან კაცები მოჰყვებოდნენ. გლოლელები ერთმანეთს ეკითხებოდნენ, ოსები ჩამოვიდნენო? ისე ლამაზად მოდიოდა მთელი სოფელი (ღურშეველები ორჯონიკიძელი ოსები იყვნენ). ასე იყო XX ს-ის 90-იან წლებამდე, ჭირსა და ლხინში მეგობრობა, ძმადნაფიცობა, კერძობა, ნათელ-მირონობა სანიმუშო ჰქონდათ ზემო რაჭველებს და ოსებს. გლოლელებმა ოსური ენა აღნიშნული ურთიერთობების წყალობით კარგად იცოდნენ, ოსებიც „შიგა-შიგ“ ქართულად საუბრობდნენ. „გლოლადან გადასული ხელოსანი კაცები, გვარად სულთანშივილები, დიგორელებში დაქორწინებულან. ახლახან

დედის დასაფლავებაზე ჩამოვიდნენ, გაოსებულან. გაოსდნენ და ახლაც იქ არიან" - ყველა გლოლელი მთხრობელი. ქიორელი ამატებს - ბავშვებსაც აძიძავებდნენ იქით, ოსი ქალი შვილივით ზრდიდა. მაგალითად, ბაბუამისი დიგორში გაიზარდა, „11 წლის გადავიდა და 22 წლის დაბრუნდა. გამზრდელებს დედას და მამას ეძახდა" (კვაშილავა 2021). შვილის აღსაზრდელად გაცემა ფართოდ იყო გავრცელებული კავკასიის ზოგიერთ ხალხში (ქართველებში, ადიღელებში, ყაბარდოელებში, ბალყარებში და ა. შ.). აღმზრდელის (ოსურად, ამცეგი) მოვალეობას შეადგენდა, აღსაზრდელისთვის ესწავლებინა იარაღისა და ცხენის გამოყენება, ასევე, თავისი და მეზობელი ხალხის წესჩვეულებები, ენა (შესაბამისად, ოსური, ყაბარდოული, ქართული) (ანთელავა:2017:70). ჩვევა, უფრო ზუსტად, ჩვეულება, მითუმეტეს წეს-ჩვეულება ისეთი მრავალფეროვანია, რომ იგი ახლავს როგორც საყოველღეო ეტიკეტს, ისე ეთნიკური კულტურის ყველა მიმართულებას სოციალური (იერარქიული) განსხვავების გათვალისწინებით. იყო ისეთი ჩვეულებებიც (მაგ., გაძიძავების, იგივე ათალიყობა), რომლებიც აკავშირებდა როგორც თანაბარსტატუსიან, ისე უთანასწორო სოციალური სტატუსის მქონე პირებს (ანთელავა 2016: 373). კავკასიელთა საზოგადოებრივი ცხოვრების მარეგულირებელ მნიშვნელოვან ტრადიციულ ინსტიტუტებს, „ჩვეულებითი (ადათობრივი) რჯული" მართავდა.

კერძოკეთეობა სიკვდილის შემდეგაც არ წყდებოდა და შთამომავლობას გადაეცემოდა. საამისოდ უფროსები ბავშვებს მათზე უყვებოდნენ, მათ ენას აჩვევდნენ, ფიცს შეახსენებდნენ. სადღესასწაულო დღეებში დედაკაცები ვარცლის წინ, უპირატესად, კერძოკეთეების ბედნიერებას შესთხოვდნენ ღმერთს და შემდეგ შინაკაცებს ლოცავდნენ. ისეთ საზოგადოებრივ აზრს ქმნიდნენ, რომ კერძების იმედით ცხოვრობდნენ, „მათით ჭამდნენ ლუკმა-პურსა" (რეხვიაშვილი 1977:42). მხოლოდ სავაჭრო კავშირი არ იყო ასეთი მაღალი დონის

სოციალურ-კულტურული ურთიერთობის მიზანი. მთის რაჭის სამ სოფელში: გლოლაში, ლებში და ჭიორაში სხვადასხვა ადათ-წესებია. მაგალითად, ლებელებს სვანებს ეძახდნენ; ჭიორელები უფრო განათლებულები არიან; გლოლა კურორტმა შოვნა „გამოიყვანა.“ სამივე სოფელში სხვადასხვაგვარად საუბრობენ. გლოლაში საუბრისას - „ქვეს“ ამბობენ, ჭიორა-ლებში - „ყეს.“ მათ ზოგჯერ ერთმანეთთან უსიამოვნებაც ჰქონდათ (კვაშილავა 2021). მათი შედარება არ შეიძლება იმიერკავკასიელების მკაცრი ცხოვრების წესთან, რომელსაც არბილებდა ნდობით, პატივისცემით აღსავსე ტრადიციები, საბოლოოდ რომელი კულტურის ჩარჩოში შეიძლება განიხილებოდეს? ისინი? მაგ: თუ ადათის წინაშე ვინმე წავიდოდა, მაშინ სხვაგვარად იყო სამართლის ძიება იმიერკავკასიაშიც. ასეთ დროს რაჭაში სოფელი ურჩ დამრღვევს მარბიელს მიუგზავნიდა, უღლიდან ხარებს გამოუხსნიდა, ბელლიდან ჭირნახულს და ჭურიდან ღვინოს ამოუღებდა. ყოველივე ეს „თემად დაჯდომას,“ საერთო სახალხო დროსტარებას მოხმარებოდა. მკაცრი იყო სოფლის დაუნერეელი კანონი - ალოსთავი და უქმე ყველას უნდა დაეცვა (ფრუიძე 1986:8). ამრიგად, კავკასიაში ყველგან დიდი ყურადღება ექცეოდა ადათის დაცვა-სინმინდეს (ჩრდილო კავკასიის 1979:296). სწორედ ეს დაუნერეელი კანონებია კავკასიელთა საერთო კულტურული მონაპოვარი. მაგ., რაჭველები მგზავრობას სავსე მთვარეზე ამჯობინებდნენ; თუ მარხვა იყო, ხორცეულს არ ჭამდნენ, ეს ცოდვად ითვლებოდა; დიასახლისი მგზავრს არა მხოლოდ ჯვარს აძლევდა, არამედ შელოცვილ ავგაროზს, შემდეგ ვარცლის წინ პირჯვარს გადაინერდა და სახლის წმიდა ანგელოზებს შესთხოვდა - მშვიდობა მიეცითო; უღელტეხილთან მისულნი მთის წმიდა ანგელოზების მოსამადლიერებლად, წმიდა ადგილად მიჩნეულ მთის ძირში სანთელს აანთებდნენ, განატყეს (სარიტუალო საკვებს) გატყებდნენ და დაჩოქილნი, ქუდმოხდილნი ბედნიერ მგზავრობას ევედრებოდნენ (რეხვიაშვილი 1977:55). მთის მრისხანე სულის, ხეობებისა და უღელტეხილების მბრძანებლის

- „უღელტეხილის ანგელოზის“ (ოსურად, „აფცარჯი ძუარი“) ნყალობაზე იყო დამოკიდებული მთიელი ოსების კეთილდღეობა. მგზავრი მას მსხვერპლად სწირავდა მონეტებს, ღვეზელებს, არაყს... და მფარველობას სთხოვდა (ანთელავა 2017:101). კავკასიის მთებში, მისი სახელობის სალოცავი, რომელიც ძირითადად, ქვების გროვას წარმოადგენდა, მთიელს ყოველ ხეობაში ეგულებოდა და მას თანადგომას შესთხოვდა.

საყურადღებოა, რომ რაჭაში ქრისტიანულ დღესასწაულებზე უქმობდნენ. მაგალითად, ხარებას, ამაღლებას, მთავარანგელოზობას (გარდაფხაძე-ქიქოძე 1995:71, 80, 83), ხოლო მთის რაჭველნი, როგორც ს. მაკალათია აღნიშნავს, მთვარის მოქცევის პირველ პარასკევს მარხულობენ და უქმობენ, ახალმთვარეობას „ცინცხლობას“ იხდიან, რომ ოჯახს ცეცხლი არ გაუჩნდეს და ნადირმა საქონელი არ დააზიანოს (მაკალათია 1987:79). რა პოზიციიდანაც არ უნდა შევხედოთ, როგორი ძლიერი იყო არქაული შეხედულებები, რომ ქართველთა ქრისტიანული შეგნების მიუხედავად, წარმართული კვალის ნაშლა დღესაც შეუძლებელია ზოგიერთ სანესო რიტუალში.

მივუბრუნდეთ მეზობელ ჩრდილო კავკასიისკენ მიმავალ რაჭველ მგზავრებს, რომლებიც ძნელად სავალი უღელტეხილებისაკენ, საქართველო-ოსეთის საზღვარზე, ნაბიჯს არ გადადგამდნენ ლოცვა-ვედრების გარეშე, რომელსაც ღვთისადმი, თუ წმინდანებისადმი შევრდომილნი გულმოდგინედ ასრულებდნენ. გონის ღებიდან რიონის სათავეებისაკენ მიმავალი ჯერ თევრეშოს ქრისტე მეუფეს ემუდარებოდნენ მგზავრობაში ხელის მომართვას, შემდეგ - სათხეურას სალოცავს, მერე ბრილის წმ. გიორგის ყოვლისშემძლე ძალაზე ამყარებდნენ იმედებს. ბოლოს ისინი ფასის მთის ანგელოზების მფარველობით მიიკვლევდნენ გზას მალყარისა და ყარაჩაისაკენ. ჭანჭახის ხეობით ჩრდილო ოსეთში მიმავალნი შხელის წმ. გიორგის მფარველობის იმედით სიძნელეებს არ უშინდებოდნენ. გაჭირვების ჟამს, გლოლის ღვთისმშობელსა

და ბუბის ჯვარს ლოცულობდნენ (რეხვიაშვილი 1980:67-68).
შხელის წმ. გიორგის სალოცავი სოფელ გლოლის ბოლოშია. ახლა იქ ხარებაშვილები და ბიჭაშვილები მკვიდრობენ. ბუბა სოფელია, იქაც ბიჭაშვილები ცხოვრობდნენ. შოვიდან ზევით, მთაში ბუბას XII ს-ის ეკლესია თამარ მეფის სახელობისაა და სოფელ გლოლადან 8 კმ-ში მდებარეობს. „ბუბაობას“ აღდგომის მესამე კვირას აღნიშნავდნენ. მამისონის უღელტეხილს რომ გადადიოდნენ, იქაც წმ. გიორგის სალოცავი ხვდებოდათ, სადაც ნიში და შესანიერი ყუთი იდგა. იქ საკლავს დაკლავდნენ, თავს შეავედრებდნენ და გზას იმედიანად აგრძელებდნენ. მამისონსა და დვალეთს შორის, სოფელ ჟღელეშიც არაჩვეულებრივი ეკლესიაა. გლოლადან დღეობაზე სალოცავად არ მიდიოდნენ, იქ ოსურად იყო ყველაფერი. როცა იქ მოხვდებოდნენ, მხოლოდ სანთელს დაანთებდნენ (კვაშილავა 2021). წმინდანებისადმი და განსაკუთრებით, წმ. გიორგისადმი ლოცვა-ვედრების წეს-ჩვეულება მეზობელ მთიელებშიც დასტურდება. მდ. ურუხის ხეობაში, ჩიქოლადან დიგორისაკენ მიმავალ გზაზე, მდინარის მარჯვენა ნაპირზე, წმ. გიორგად წოდებული ერთი დიდი ქვალოდი ძევს. მას მგზავრები საგანგებოდ აკითხავდნენ, შინიდან არაყი მიჰქონდათ, ყანწებით ერთმანეთს ლოცავდნენ და წმიდანს მშვიდობიან მგზავრობას სთხოვდნენ. ნასვლის წინ ქვის ყველა ნაპრაღში ფულს ტოვებდნენ. ამ წესს ყველა ასრულებდა, ქრისტიანიც და მაჰმადიანიც (რეხვიაშვილი 1980:69).

ერთი შეხედვით ისე ჩანს, თითქოს ზემო რაჭა ღარიბი იყოს ქრისტიანული ძეგლებით, მაგრამ ასე არ არის. XV საუკუნეში, ალექსანდრე მეფეთ-მეფის ერთ-ერთი სიგელის მიხედვით, აქ ყოფილა „ზედქალაქსა კარგი საბატონო გუმბათიანი საყდარი ჯვარცმის სახელობისა,“ საეპისკოპოსო, ისეთი, როგორც საკათედრო ტაძარს ეკადრება.

ამ სიგელში ნახსენებია თევრეშოს//თევარეშოს ქრისტიე მეუფე, რომელსაც ბალყარეთისკენ მიმავალი მგზავრი სასოებით ავედრებს თავს, მაშინ ის 16 კომლით ფიქსირდება, შესაძლოა,

სოფელი ყოფილიყო ისევე, როგორც იქვე ნახსენები სოფელი ბუბა ციხითა და ეკლესიით. ეკლესია კარგი ჯვარ-ხატი იყო ცნობილი (მაკალათია 1987:18). ზედქალაქის ეკლესია, ხალხური გადმოცემით, თამარ მეფის აშენებული ყოფილა. ამჟამად, აქ სოფლის სასაფლაოა. აქვე წმ. გიორგის სახელობის ბაზილიკაა. სოფელ გლოლადან ორიოდე ვერსის მანძილზე, შხელის წმ, გიორგის სალოცავთან, ხატის წმ. ნაძვნარი გვხვდება, სადაც პატარა ტოტის მოჭრაც კი აკრძალულია. ქალებს სალოცავთან ახლოს არ უშვებენ, არც ცხენოსანს. ცხენოსანს მის მინდორზე გავლა არ შეუძლია, წმ. გიორგი მოკლავსო. შხელის წმ. გიორგის ხის სამლოცველო სავსე ყოფილა ჯიხვის, არჩვის, ირმის და სხვა ცხოველების რქებით (მაკალათია 1987:86), რაც უჩვეულო არ არის მთის სალოცავებისთვის კავკასიონის ქედის იქითაც. რაჭველ მთხრობელებთან ჩვენ შეკითხვაზე - ერთმანეთთან სალოცავად თუ დადიოდნენ (თემობაზე ან დღესასწაულებზე), გვიპასუხეს: „არც ჩვენ დავდიოდით და არც ისინი გადმოდიოდნენ, მაგრამ ჭირი და ლხინი ერთი გვქონდა, ვინაიდან ერთი ფესვიდან მოვდივართო. ქრისტიან ოსებში ნათელ-მირონობაც ხშირი გვქონდა და ურთიერთქორწინებაც. ამიტომ ერთმანეთის ენა კარგად ვიცით“ (ღებელი მთხრობელი). სოფელ ირში ისიც აღიარეს, ახლაც რომ გადავიდეთ, კარგად დაგვხვდებიანო (კვაშილავა 2021). აი, რა ძალა აქვს ტრადიციას, მოყვრობას, ურთიერთგატანას, მშვიდობისმყოფელობას. ამ კულტურას ქრისტიანობას უნდა ვუმაღლოდეთ და წინაპრების ერთობას, რომლებიც ცდილობდნენ ერთმანეთის გაძლიერებას. ამიტომ შემორჩა ხალხურ ზეპირსიტყვიერებაში შემდეგი ფრაზები: „...ოსები კარგი ბიჭები, შველი გონიათ გამფთხალი, ჩერქეზი მუდამ ყაზახობს, ქალი საომრათ მზათ არი. პირველ თქმულია ძველთაგან სიდარბაისლე მესხისა, ზრდილნი არიან იმერნი, მტერთა მიმცემნი რისხვისა“ (უმიკაშვილი 1937:435).

მტრისთვის თავზარდამცემი იყო ის ტაძრები, რომლებიც

ნანგრევების, ან ე. წ. ნიშების სახით ემსახურებოდნენ ჩვენს გადარჩენას. თანამედროვე მოსახლეობას ზემო რაჭის გლოლის ღვთისმშობლის ეკლესია და წმ. თამარ მეფის სალოცავი განუახლებია და აღუდგენია. ასევე, ღებში, სოფლის ცენტრში ახლადაშენებული ეკლესია გვხვდება. არც ძველი, დიდებული სალოცავებია დავინწყებული. სოფელ ჭიორაში მთხრობელმა სოფლის ბიჭების „დიდებაზე სიარული“ მოიგონა, რომლებიც ჯგუფურად დადიან ოჯახებში და ადიდებენ „მაცხოვარს ჯვარცმისას და წმ. გიორგის ზედქალაქისას“; აგრეთვე, „დიდება ბრძანე ღმერთისა, მთავარანგელოზისა და კვირაცხოვლობისას.“ ამ დროს მოსახლეს ოჯახიდან სარიტუალო განატეხი გამოაქვს და დაალოცინებს, თავადაც დალოცავს. კვირაცხოვლობის ეკლესიაში დღეობა აღდგომის სწორზე - კვირაცხოვლობას იციან, ძირითადად ქალები იყრიან თურმე თავს გლოლადან, ღებიდან, ჭიორიდან (კვაშილავა 2021). მთის იქითა კავკასიელები ნაკლებად მონაწილეობდნენ დღესასწაულებში, მაგრამ მიცვალებულის პატივისცემა სამაგალითო სცოდნიათ. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ქრისტიანი ოსი კერძოკეთები საკლავის გარეშე არ ჩამოდიოდნენ, ისეთ მოზვერს ჩამოიყვანდნენ დასანახად ღირდა; აგრეთვე, რასაც ხურჯინით ჩამოიტანდნენ, იმითაც შეენეოდნენ. უფროსებს ხშირი მისვლა-მოსვლა, სათანადო პატივითა და კრძალვით სცოდნიათ. ამის შედეგია, რომ წმიდა მოვალეობებს დიდხანს იცავდნენ. იმ საუკუნის დასაწყისში ნათლია-მიმრქმელობა რომ ჰქონიათ, ისიც ახსოვთ. სოფლის სათემო დღესასწაულზე ოსები ჩამოდიოდნენ; მაგ., ჭიორლობაზე, სადაც ცეკვა-თამაში, ჭიდაობა, დოლ-გარმონი იმართებოდა. გვარში სისხლ-ხორცს ვინც მოსპობდა, სოფლიდან აძევებდნენ. კერძოდ, მთის იქიდან სოფელ ჭიორაში სამწლიანი ვადით დიგორელი ოსი გამოუშვეს რალაც დანაშაულისათვის, აქ შეუფარებიათ. დიგორში ოსები ქრისტიანებიც იყვნენ და არაქრისტიანებიც. ერთმანეთში ქორწინება იშვიათი არ იყო. მაგალითად, ლურშვიდან, კვაისიდან მეუღლეებად ლამაზი ოსი

ქალები მოჰყავდათ, ხანდახან იტაცებდნენ კიდეც. რაჭაში გვარის შიგნით ქორწინებაც მომხდარა სხვადასხვა მიზეზით, მაგრამ ხალხი და ადათი ყველაფერს თავის სახელს არქმევს და ასეთ გვარს „გატეხილი“ ეწოდება (ვაშილავა 2021). ამიტომ სოფლის „სანახშოზე“ - უხუცესთა თავყრილობაზე (იგივეა ოსების ნიხასი) ნდობით აღჭურვილნი ღვთისა და მოყვასის სამართალს აღადგენდნენ, წესებს მამა-პაპურად აღასრულებდნენ, ურთიერთდახმარების ხელს უწვდიდნენ, წინაპრების ნაკვალევზე დადიოდნენ, წმინდა მოვალეობებს იცავდნენ, სწორედ ამან გაუთქვა სახელი კავკასიასა და კავკასიელებს. ამდენად, XIX საუკუნის I ნახევარში კავკასიელ მთიელ ხალხთა კულტურა კვლავ ინარჩუნებდა თვითმყოფად ხალხურ ხასიათს (ჩრდილო კავკასიის 1979:290).

ამავე დროს, კავკასიელები ბუნებრივად არიან პროგრესისა და თავისუფლების მატარებელნი ერთობით და ურთიერთსოლიდარობით. ამიტომ წერდა ნ. ჟორდანიას, - საარსებო ინტერესებით იყვნენ და არიან ერთმანეთზე გადაჯაჭვულნიო. ერთი წინ ვერ წავა, თუ მეორე არ გაიყოლა. XIX საუკუნეში საქართველოს თავისუფლების დაკარგვას მთელი კავკასიის თვისუფლების დაკარგვა მოჰყვა, რამაც XX ს-ში საქართველოს დამოუკიდებლობის გაუქმება გამოიწვია (კავკასიის 1937:19). ბუნებრივმა პირობებმა და ისტორიული ამბების მსვლელობამ კავკასიელები გააერთიანა. ამ მატერიალურ გარემოებათა გარდა (გეოგრაფიული ერთობა, ეკონომიკური მთლიანობა და სტრატეგიული შესაძლებლობა), არანაკლები მნიშვნელობა აქვს მორალურ-ფსიქოლოგიურ ფაქტორს. კავკასია არა მარტო გეოგრაფიულად აერთიანებს დასავლეთსა და აღმოსავლეთს, არამედ აქ გადაჯვარედინებულია სხვადასხვა კულტურები და ცივილიზაციები. მიუხედავად რასული, ეთნიკური და სარწმუნოებრივი განსხვავებისა, კავკასიელებს ბევრი საერთო აქვთ, რაც გამოიხატება მათ ყოფა-ცხოვრებაში და კულტურულ შემოქმედებაში. ვუნოდოთ ამას საერთო კავკასიური სული.

რასულ ზადე, აზერბაიჯანის ეროვნული საბჭოს თავმჯდომარე, საერთო კავკასიურ სულს გადამრჩენის ფუნქციას აკისრებს. კერძოდ, „მართალია, სარწმუნოებრივი ომების დროს და მაშინ, როცა გარეშე იმპერიალისტური ძალები მოდიოდნენ კავკასიაში სარწმუნოებრივ და ტომობრივ განსხვავებათა გამოსაყენებლად, - ეს გამაერთიანებელი საერთო კავკასიური სული ადგილს უთმობდა სხვა დამარღვეველ ფაქტორებს. მაგრამ მას შემდეგ, რაც გამარჯვებულმა ეროვნულმა მოძღვრებამ დაიწყო დენა დასავლეთიდან აღმოსავლეთისაკენ და პირველობა მოიპოვა აღმოსავლეთის ერებშიაც, საერთო კავკასიურ სულს მიეცა სათანადო მნიშვნელობა“ (კავკასიის 1937:23). ასე აზროვნებდნენ ემიგრაციაში მყოფი მეთაურები და კავკასიელების გამარჯვებას საკუთარ ძალებზე და ურთიერთძმურ თანამშრომლობაზე ამყარებდნენ. კავკასიის კონფედერაცია იდეაში დარჩა, მაგრამ თავისუფლებისმოყვარე სული კავკასიელისა ბრძოლას თავს არ ანებებს.

ცნობილია, რომ სოციუმის ინტელექტუალური და სოციალურ-კულტურული განვითარება, მორალური სიჯანსაღე აისახება იმაზე, თუ როგორ ცდილობს იგი სხვის გადარჩენას. ვინც სხვისი ფასეულობების გადარჩენას არ ფიქრობს, თვითლიკვიდაციისაკენ მიდის. ისტორიის ფურცლებიდან გასახსენებლად ღირს ზოგიერთი ფაქტი, როდესაც ქართველებისა და კავკასიელების განსხვავებაც იკვეთება. სახელდობრ: როცა ჩიჩნები და ინგუშები ერთ ლამეში გადაასახლეს და გაუყენეს შუა აზიის გზას, ხევსურებისა და მოხევეების ნაწილი ასას, ჯარიახის ხეობებში ინგუშების მიტოვებულ სოფლებში ჩასახლდნენ. პირქუშ ხევსურეთთან და ხევთან შედარებით, აქ საცხოვრებლად უკეთესი პირობები იყო. როდესაც ამნისტირებული ინგუში ხალხი უკან დაბრუნდა, ჩვენმა მთიელებმა უთქმელად დაცალეს მათი სახლები და ბაგაში თითო სული საქონელი დაუტოვეს გადატაკებულ ხალხს პირველ ხანებში რომ თავი გაეტანა. ამბობენ, რომ მათ ეს ამბავი დღემდე ახსოვთ (ქიქოძე 2012:106).

მეორე მსოფლიო ომის დროს, შუა აზიაში დეპორტირებული ინგუშების მიწა-წყალი ოსებს გადაეცათ. უკან დაბრუნებულ ინგუშებს კი, კუთვნილი ტერიტორია აღარავინ დაუბრუნა. ამასთან ერთად, ინგუშებს კუთვნილი ქალაქი - ვლადიკავკაზიცი წაერთვა (თოფჩიშვილი 2013:376). კავკასიაზე იმპერიების გაუთავებელმა ძალადობამ თავი იჩინა მის ეთნიკურ კულტურაზე იშვიათად დადებითად, მეტად უარყოფითად. თუ გარეშე მაპროვოცირებელი ძალები არ ჩაერეოდნენ, კავკასიელებს (ან გაკავკასიელებულებს) ერთმანეთთან არ უჭირდათ საერთო ენის გამოხახვა. პირდაპირი მნიშვნელობითაც, როგორც ზემო რაჭის სოფელ ირში გვიამბეს, „რუსული ენა არ გვჭირდებოდა ოსებთან ურთიერთობისას, მათ ქართულიც იცოდნენ.“ კვასისა 12 კმ-ში მდებარეობს სოფელ ირიდან. იგი პირველი ოსური სოფელია. იმის შემდეგ იყო კიროვი. კიროვში (ძველი სახელი არ ახსოვდათ) საშუალო სკოლა იყო, სადაც ქართულად ასწავლიდნენ. ირიდან ბავშვები სასწავლებლად კიროვში დადიოდნენ, რადგან ირში მხოლოდ დანყებითი სკოლა იყო, ხოლო მეზობელ სოფელ წედისში - რვაკლასიანი; ორი ადგილობრივი მასწავლებელიც ასწავლიდა კიროვის სკოლაში. „კვასისის იქით არის კიროვი, თითქმის გადაბმულია ერთმანეთზე, მამაჩემმა კიროვში სკოლა დაამთავრა. მამაჩემს და ბაბუაჩემს, საერთოდ, ძველ თაობას მეტი მისვლა-მოსვლა და ურთიერთობა ჰქონდათ, ცხადია, არა მხოლოდ ეკონომიკური თვალსაზრისით. ბიძაჩემს ორი ნათლული ჰყავდა. იმათ დიდი სურვილი ჰქონდათ ქართველს მოენათლა. ნათლია-ნათლულმა ერთმანეთის დახმარება იცოდნენ, როგორც ნათესავებმა. მეგობარზე, - კერძზე აღარაფერს ვამბობ, ბავშვობაში ხშირად მესმოდა „ჩემი კერძია“ ის ოსის ოჯახით. კერძებს შორის ქორწინება არ იყო“ (კვაშილავა 2021).

ენა ეთნოსის კულტურისა და იდენტობის ერთ-ერთი ძირითად მახასიათებელს წარმოადგენს; შესაბამისად, ენათმეცნიერული მონაცემები ხალხის ეთნიკური კულტურის შესასწავლად მნიშვნელოვან საკითხებს აგვარებს. ამიტომ,

საქართველოს ეროვნული უსაფრთხოების კონცეფციაში (1991 წელს საქართველოს სუვერენიტეტის აღდგენის შემდეგ შეიმუშავეს), მეზობელ ხალხებთან, სახელმწიფოებთან ურთიერთობის სახელმწიფო მიდგომა განათლებისა და მეცნიერების სფეროში პრიორიტეტულ მიმართულებად, ენათმეცნიერების განვითარებას მიიჩნევს. ამასთანავე, საქართველომ ხელი უნდა შეუწყოს ისეთი მნიშვნელოვანი დარგების განვითარებას, როგორც არის ჰუმანიტარული და სოციალურ-პოლიტიკური მეცნიერებები. რასაკვირველია, სამეცნიერო დისციპლინები, საგანმანათლებლო პროგრამები თავისთავად გაზრდის როგორც ენების, ისე ისტორიის, კულტურის, ეროვნული ტრადიციების ორმხრივი ცოდნის დონეს. „ეროვნული ტრადიციები რთული სოციალური ფენომენია, ისინი შეადგენენ ისეთ სპეციფიკურ ეროვნულ თავისებურებებს, რომლებიც საუკუნეების მანძილზე თავს იჩენენ ეთნიკურ, ფსიქიკურ, ენობრივ, ყოფით, შემოქმედებით, რელიგიურ თუ სხვა ურთიერთობებში. იმის გამო, რომ ურთიერთობები მრავალგვარია და მათში ვლინდება საზოგადოებრივი მოვლენებისადმი ინდივიდუალური თუ კოლექტიური ცნობიერების მზაობა, ხოლო ტრადიციები ამ ურთიერთობების გამოვლენის ფორმებია, ისინი ერთმანეთს კი არ გამორიცხავენ, არამედ პირიქით, ერთმანეთში გადადიან და სინთეზურად წარმოგვიდგებიან“ (ნიქვაძე 1988:4-5). საბოლოოდ, ეროვნული კულტურის დაცვა-შენახვა და პოპულარიზაცია, სამოქალაქო პროცესებში ჩართულობას, საზოგადოების ინტეგრაციასა და სოლიდარობას განავითარებს, რაც დღესდღეობით აქტუალურ საქმეს წარმოადგენს. კულტურული მონაპოვრის დაცვა თუ არ იქნა სახელმწიფოს განვითარების პრიორიტეტი, სხვა უფრო მნიშვნელოვანი რა რჩება დასაცავი? ასევეა ენის დაცვის შემთხვევაშიც, რაც ეროვნულობის შენარჩუნებაზე ზრუნვაა. ეროვნულობის შენარჩუნება - სამშობლოს დაცვაა, სამშობლოს სამსახური კი - უფალთან ერთობა და ღვთის საქმის აღსრულება,

რაც კეთილდღეობას ჰპირდება მის შემსრულებლებს „ორსავე სოფელსა შინა.“ საქმე იმაშია, რომ უნდა განვასხვავოთ რელიგიური და ეროვნული ტრადიციები, რომლებიც დროთა განმავლობაში იმდენად შეერწყა ერთმანეთს, რომ რელიგიურ ტრადიციებს ხალხი უყურებს, როგორც ეროვნული კულტურის აუცილებელ კომპონენტს. საქართველოში ეს ბუნებრივიცაა, ვინაიდან ქრისტიანული კულტურა ასაზრდოებდა ქართულ მენტალობას. იგი იქცა ერის სულიერი საგანძურის განუყოფელ ნაწილად. იგივე ითქმის ეროვნულ ტრადიციებზე, რომელიც სხვა მეზობელ ხალხებშიც გადადის და იქცევა ორივე მათგანის საერთო კულტურის კუთვნილებად (მაგ., სტუმარ-მასპინძლობა, საქორწილო, თუ გლოვის რიტუალი, მუსიკალური შემოქმედება და ა. შ.).

გარემოებები იცვლება, თაობა თაობას მისდევს და ამ საზოგადოებრივი ყოფის ცვლილებებისას, ტრადიციების ნაწილი ქრება და ახალი იკავებს მათ ადგილს. ზოგიერთ ძველ ტრადიციას შინაარსი, ან ფორმა ეცვლება და ასე გადარჩება. თუ იგი საზოგადოებრივი პროგრესის შემაფერხებელია, წინააღმდეგობას ქმნის, საჭიროებს სპეციფიკურ მიდგომას. იგულისხმება რელიგიის კულტივაცია, ან დრომოჭმული ტრადიციების იდეალიზაცია. ნიშანდობლივია, რომ კავკასიელთა რელიგიური მსოფლმხედველობა არ ყოფილა დოგმატური და ფანატიკური; ამიტომ, საკულტო-საღვთისმსახურო პრაქტიკაში ტრადიციებს განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს. ამიტომაც იყო ეთნიკური ჯგუფის ერთიანი ხატ-სალოცავები და რამდენიმე ჯგუფის ეთნიკური საერთო სალოცავი, მაგ., ალავერდობა, სადაც ქართველების გარდა, ქისტები, ელები, დაღესტნელებიც იყრიდნენ თავს. ასეთივე იყო: თელეთობა, ილორობა, მცხეთობა, გერისთობა, არბობა, ლაშარობა და სხვა. ნიშანდობლივია, რომ ჩვენ - მომლოცველებს ლომისის წმ. გიორგიში ამოსული ოსები არაერთხელ შეგვხვედრია, რომლებსაც „შეთქმული“ საკლავი მოჰყავდათ და უხმოდ, კრძალვით მიუყვებოდნენ ლომისის

ძნელად ასასვლელ ბილიკებს. იმართებოდა საერთო ლხინი, ისევე როგორც გერისტობას, ლომისობაც საერთო სალოცავად ჰქონდათ ქართველებსა და ოსებს. ორივე დიდმონაშემ წმ. გიორგის სადიდებელ-სავედრებლად აუშენებიათ ჩვენ წინაპრებს, სადაც წირვა-ლოცვა თითქმის არ შეწყვეტილა, ვინაიდან გახალხურებულ ეროვნულ ხასიათს ატარებდა.

ათეიზმის პერიოდშიც რელიგიური ღვთისმსახურება თუ შეჩერდა, არარელიგიური, ტრადიციული რიტუალი არ შეწყვეტილა. მაგ., 1975 წელს გერს, გერის წმ. გიორგის მლოცველები ჩვეულებისამებრ, საქართველოს მრავალი კუთხიდან სტუმრობდნენ, ცხადია, როგორც ქართველები, ისე არაქართველები. მლოცველებს მიჰქონდათ: ქადა-ხაჭაპურები, არაყი, სანთელი, მიჰყავდათ ცხვარი, რომელსაც ყელზე წითელი ბაფთით ზანზალაკი ჰქონდა შებმული. ეკლესიას, ამ დროს, მოსამსახურე პერსონალი არ ჰყავდა. აქ მოსულთ „ღვთისმსახურებას“ უწევდნენ ადგილობრივი, სოფელ გერის ოსები. რიტუალი მარტივი ხასიათის იყო: მლოცველებს ეკლესიის გაღვინის კართან ხვდებოდნენ დამკვრელები - მედოლე, მეგარმონე და დაკვრით გააცილებდნენ. მერე სალოცავს ჯერ გარს შემოუვლიდნენ, შემდეგ სავედრებლად შედიოდნენ. საკურთხეველთან ხვდებოდათ ორი ხანშიშესული ოსი, რომლებიც ანთებული სანთლით ცხვარს (ან საკლავს) შუბლს შეურუჯავდნენ. დამკვრელები დაუკრავდნენ და მომლოცველი იცეკვებდა, შემდეგ კი, გარეთ ლამის გასათევ ადგილს უბრუნდებოდნენ, სადაც ადგილობრივი მცხოვრებნი ცხვარს დაკლავდნენ. მათ ეკუთვნოდათ ცხვრის ტყავი, თავფეხი და ბეჭი. საღამოს იშლებოდა სუფრა, ინყებოდა ღვინის სმა და მოლხენა. მაღლიერნი და კმაყოფილნი დილით ისაუზმებდნენ და შინ ბრუნდებოდნენ (ჯვალაბაძე, ხუციშვილი 1977:20, 23). გიორგობის გარდა, ქართველებსა და ოსებს ღვთისმშობლობის საერთო დღეობაც ჰქონდათ. კასპში, სოფელ ხვითში, აღდგომის მეორე დღეს, ღვთისმშობლის სახელობის ძველისძველ ტაძარში

დღეობა სცოდნიათ, ტრადიციული ლუდის გამოხდით დაწყებული, „ერთად მივდიოდით სალოცავში, აბა როგორ! განსხვავება არ იყო“ (ჯალაბაძე, ჯანიაშვილი, ლოლაძე 2021:137). აღსანიშნავია, რომ სალოცავს სამსხვერპლო ცხოველის გარდა, ხშირად სხვადასხვა ნივთებსაც სწირავდნენ (ძვირფასს და არაძვირფასს). ფული ასეთ სალოცავებში იმდენი შემოდოდა, რომ რამდენიმე დანგრეულ ტაძარს აღადგენდა და ააშენებდა კიდევ. ზოგიერთი დღესასწაული დღესაც აღინიშნება, მაგ., ლაშარობა, მცხეთობა, ლომისობა და ა. შ. მხოლოდ მლოცველების რაოდენობა შემცირებულია და სანესო მოქმედებაც შეცვლილი, ვინაიდან რელიგიურ მსახურებას უჭირავს მთავარი ადგილი, თუმცა, არც კულტმსახურება შეწყვეტილა. ძველი სარწმუნოებრივი ელემენტების თანაარსებობა ქრისტიანულ რელიგიასთან კარგად ვლინდება სვანურ ხალხურ დღესასწაულებშიც, რომლებიც მიძღვნილი იყო წინაპართა და ნაყოფიერების კულტისადმი, უხვი მოსავლის დაბეგებისა, თუ ოჯახის კეთილდღეობისადმი. გასული საუკუნის 50-იან წლებამდე მარტო ზემო სვანეთში 160-მდე საეკლესიო, სათემო, თუ საოჯახო დღესასწაული იმართებოდა (სვანეთის 2014:209). ქრისტიანული და ადრექრისტიანული კულტების შერწყმა კანონზომიერი იყო ისევე, როგორც დრომოჭმული ტრადიციების უარყოფა, როგორც ჩვეულებით სამართალში, ისე საოჯახო ყოფაში. მიცვალებულის გლოვის ნესი - ალაპი, ქელები შეიცვალა, ოსურს ქართული ელფერი შეერია, ან პირიქით. „ოსებს წესად ჰქონდათ სტუმრის უგონოდ დათრობა. კარგი ოსი ის იყო, ვინც ასე მოიქცეოდა“ - ყვებიან ოსებზე რაჭის სოფელ ირში. „რახი აქვთ, არაყს ღვინოსავით სვამენ და საუკეთესო ლუდს - ოსურს მიირთმევენ; მხოლოდ წითელ ღვინოს ეტანებიან. ქელებში უზომო რაოდენობით იციან მშრალი, მოხარშული ხორცის, პურის, მარილის, სასმელის შეთავაზება. საბჭოურ პერიოდშიც შევსწრებივართ ქელებს, სადაც შვიდი ხარი იყო დაკლული და კვაისიდან კიროვამდე საქელებო სამზადისი ჰქონდათ“ (კვაშილავა 2021).

წინაპართა კულტმსახურება, რაც მიცვალებულის პატივსაც გულისხმობს, კავკასიაში ოსებს, ქართველებს (განსაკუთრებით, სვანებს) უზადოდ სცოდნიათ. თუმცა, სუფრის თვალშისაცემი სიუხვე მავნე ჩვეულებად იქცა. „მსოფლიოს ხალხთა შორის მეტ-ნაკლებად განვითარებულ მიცვალებულის კულტში არსად არ ყოფილა სუფრების ხშირი გაშლისა და თითოეული შემთხვევის დროს, საკლავთა სიმრავლე და სხვა პროდუქტების სიუხვის ეს მავნე ჩვეულება ისე ძლიერად დაცულ-გამჯდარი ხალხის რწმენაში, როგორც საქართველოში და საერთოდ კავკასიაში“ (ჯიქია 1977:37). შესაძლოა, რელიგიის გავლენით, რაჭის ზემო სოფლებში მიცვალებულის სულისთვის შვიდეულის გადახდა სცოდნიათ, ე. ი. ორმოცამდე ყოველ მეშვიდე დღეს ცხვარს კლავდნენ. აგრეთვე, ქელეხში ხორცი იცოდნენ, რაც დასავლეთ საქართველოში უჩვეულოა, თუმცა ჭირისუფლები და ახლობლები ხორცს არ ეკარებოდნენ (გაფრინდაშვილი 1981:40). რასაკვირველია, მიცვალებულის ხსოვნის პატივისცემა ნათესაური ურთიერთობების აღდგენას და განმტკიცებას ემსახურება, მაგრამ როგორი ღრმა რწმენა ჰქონდათ, რომ ასეთ მოღვაწეობას ეწეოდნენ. გლოვა წლისთავზეც არ წყდებოდა. მაგ., ფშავში, სადაც გლოვის ნიშნად გადაბრუნებულ ტანსაცმელს ატარებდნენ, ყოველ ახალ წელს მიცვალებულთა სულის შესანდობად, მოსაგონებლად, პატივსაცემად სამი სუფრის გაშლას ივალდებულებდნენ: ოჯახის მიცვალებულისათვის, ოჯახის მეგობარი მიცვალებულისათვის და „ოხრის სულისათვის,“ ანუ უპატრონო მიცვალებულისათვის (გაფრინდაშვილი 1981:29). რაც შეეხება სამგლოვიარო ტანსაცმელს, XVIII ს-ის ნახევრამდე ჩეჩნეთში და XIX ს-ის დასასრულამდე ინგუშეთში მიღებული იყო შავი და მუქი ლურჯი ფერის სამგლოვიარო სამოსი, რაც ქრისტიანული სარწმუნოებით იყო გამონვეული, რაზეც შემდეგ უკვე მაჰმადიანურმა რელიგიამ გარკვეული გავლენა მოახდინა (მარგოშვილი 1980:65).

XIX ს-ში კავკასიაში ქრისტიანული სარწმუნოების

გამავრცელებლებს კავკასიელებთან თავისი პოლიტიკური მიზნები ამოძრავებდათ, მაგრამ კულტურის თვალსაზრისით, ეს იყო მოსახლეობაში წერა-კითხვის, ცოდნის, განათლების შეტანის მცდელობა. ასე გაიხსნა ქართველო მოღვაწეების მიერ (რუსეთის მთავრობის დახმარებით), XVIII ს-ში პირველი სკოლა ოსებისათვის ქალაქ მოზდოკში. XVIII ს-ის მეორე ნახევარში ქართველი მოღვაწეების საქმიანობა გასცდა ოსეთის ფარგლებს. ისინი გადასწვდნენ ქისტებს, ინგუშებს, ჩეჩნებს და ყაბარდოელებსაც (ხანთაძე 1957:408). XIX ს-ში, ე. წ. სამხრეთ ოსეთში გაიშალა ანალოგიური საგანმანათლებლო მოღვაწეობა. ამჟამად, „ოსეთის სასულიერო კომისია“ და „კავკასიაში ქრისტიანობის გამავრცელებელი საზოგადოება“ შეუდგა ეროვნული კადრების მომზადების საკითხს. ე. ი. კულტურულ-საგანმანათლებლო მოღვაწეობა დაიწყო და XX ს-ში განვითარდა „ფორმით ეროვნული და შინაარსით სოციალისტური“. კავკასიაში ქრისტიანობის გამავრცელებელი ისტორიული მისია საქართველოს ეკუთვნოდა. დღესაც თუ ამბობენ იმიერკავკასიაში, ყველაფერი კარგი საქართველოდან მოდისო, ალბათ, გულისხმობენ ქრისტიანულ კულტურას - როგორც რელიგიურ, ისე არარელიგიურ (ეროვნულ) ტრადიციებთან შერწყმულს. სწორედ ხალხურ ეროვნულ წეს-ჩვეულებებსა და რიტუალებში მეტი ერთობა, თანხმობა, მშვიდობა და სტაბილურობა ჰპოვეს, ვინაიდან დასახულ პოლიტიკურ, თუ ეკონომიკურ მიზნებს ეთნოკულტურული ურთიერთობები ახლავს. საჭიროა ამ იდეოლოგიური იარაღის გათვალისწინება. მაგ: აფაძი ქუედი (ოსურად წლიური დღეობა), საბავშვო ციკლის ოსური წეს-ჩვეულება, ლოცვა-ნადიმი, რომელსაც მამა ერთი წლის ვაჟის სახელზე აწყობდა. ახლობლები სათანადო მსხვერპლშეწირვისას ცხოვრების მეგზურად მამაკაცთა ღვთაებას ვასთირჯის უსურვებდნენ. როგორც ჩანს თავის დროზე აფაძი ქუედი იმავე მნიშვნელობის იყო, რაც აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში (ფშავ-ხევსურეთში) მოქმედი „სანულესა“ და „მისამბარეოს“ ანუ

ერთი წლის ბავშვის ხატში მიბარების და ხატის ყმად, ხატის ნევრად გახდომის წესი (ანთელავა, 2017:97). ჩვილობის შემდეგ ყრმობისასა მლეთა-გუდამაყარში ანალოგიურ წეს-ჩვეულებას „ხატში გარეული“ ეწოდება.

დღესდღეობით, ჩრდილოეთ ოსეთი რუსეთის ფედერაციის შემადგენლობაშია, მისი ორივე ეპარქია, ვლადიკავკაზისა და მახაჩქალის - ასევე, რუსეთის მართლმადიდებლური ეკლესიის წიაღში. ტაძრების აღდგენასა და ახლების აშენებაში ქრისტიანებს არც მუსულმანები ჩამორჩებიან. მაინც, მოსახლეობის ძირითადი ნაწილი ქრისტიანობას აღიარებს. ამის დასტურია ჩრდილოეთ ოსეთის - ალანიის რესპუბლიკაში 29 ტაძრის არსებობა. აქედან, მის დედაქალაქ ვლადიკავკაზში (შეიქმნა 1924 წელს) ოთხი ტაძარი ფუნქციონირებს, მათ შორის საკათედრო - წმ. გიორგის სახელობისა, ასევე, წინასწარმეტყველ ილიასი, ღვთისმშობლის შობის და ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის საფარველისა. დედათა და მამათა მონასტრებიც გვხვდება (Осетины 2012:454). ცხადია, ღვთისმშობლის და წმ. გიორგის თაყვანისცემამ, საქართველოს მსგავსად, არა მხოლოდ ე. წ. სამხრეთ ოსეთში მოიკიდა ფეხი, არამედ ჩრდილოეთ ოსეთშიც გავრცელდა. შესაბამისად, ოსური ენის ლექსიკონში ქრისტიანობის ამსახველი ტერმინოლოგიაც სათანადო ადგილს იკავებს (მაგ., ეკლესია, ნათლობა, ჯვრისწერა, საცეცხლური, სინანული, ხილის კურთხევა მიცვალებულის სახელზე და ა. შ.) (ოსურ-ქართული 2012:419-433). საქართველოსთან ახლოს მყოფი ოსები, სარწმუნოებრივი თვალსაზრისით, ჩრდილოელი ოსებისაგან განსხვავებით, XVIII ს-შიც „ქრისტიანობაში თავს დებდნენ," ასე იყო სოფელ ხნევაში. სოფელ როკაში კი, ას კომლზე მეტ ოსს სალოცავიც ერთი ჰქონდა და „ერთი რჯული უჭირავთ" (მაჭარაძე 1967:116-118). საბოლოოდ, საქართველოს ისტორიულ ცენტრში - შიდა ქართლში ჩამოსახლებული ოსები ქართული ქრისტიანული კულტურის გამზიარებლებად იქცნენ. რელიგიური განათლება, საეკლესიო წიგნების გავრცელება,

ოსური ანბანის შექმნა ქართველი მისიონერების დამსახურება იყო, რის საფუძველზეც ვითარდებოდა ოსური კულტურა თვითმყოფადი წეს-ჩვეულებების მეტ-ნაკლებად შენარჩუნებით. ირკვევა, რომ „ოსური კულტურა აღმოცენდა და განვითარდა იმ ადგილობრივი ცივილიზაციებისა და შემოქმედების ბაზაზე, რომელსაც საქართველოს უძველეს მხარეში - შიდა ქართლში, საუკუნეთა მანძილზე ქმნიდა ქართველი და ოსი ხალხი“ (ქირია 2005:90). შიდა ქართლი არა მხოლოდ უძველესია, არამედ საქართველოში არ არსებობს სხვა უფრო ქართული ტერიტორია, ვიდრე აღნიშნული რეგიონი (სონღულაშვილი 2009:7), რომელიც ოსებმა დაიკავეს და დაითავისეს. ასევე მოექცნენ ისინი ქართულ კულტურასაც. ქართველთაგან შეთვისებული კულტურის მთელი რიგი ელემენტები საერთო ოსური კულტურის მიღწევად გამოაცხადეს (თოფჩიშვილი 2016:53). ქართული კულტურისა და მინა-წყლის მითვისება არ უცდიათ ყაზარდო-ბალყარელებს, მაგრამ კავკასიაში, საქართველოში (აფხაზეთში) ეთნოპოლიტიკურ კრიზისს შეუწყვეს ხელი, რამაც კეთილმეგობრულ ურთიერთობაში ფრიად არასახარბიელო შედეგები გამოიღო. დიგორელი და ბასიანელი ოსები (ბასიანი-ბალყარეთი), სინამდვილეში ოსები და ბალყარელები პერიოდულად ესხმოდნენ თავს საქართველოს მოსაზღვრე ნაწილს; ძველად, თარეშით და ნადავლის მითვისებით კმაყოფილდებოდნენ და მათ არც ქართველი მთიელები ჩამორჩებოდნენ. მაშინ მათ მოახერხეს დამოყვრება - კერძობა, ნათელ-მირონობა, სავაჭრო, თუ სხვა გარიგება და სათემო სალოცავების თანაზიარობაც. ახლა მატერიალური და სულიერი კულტურის მონაპოვარს მივმართოთ. მათზეც შეიძლება ახალი ტრადიციების დაფუძნება. კ. კულიევს დავესესხები: „განგებამ კავკასიის ხალხებს ღმერთისკენ მიმავალი სხვადასხვა გზა დაუსახა, მაგრამ ის ბილიკებიც დაუტოვა კავკასიონის ქედზე რომ გადადიოდა და ერთი ხალხის სულიერი თუ მატერიალური კულტურის მონაპოვარი მეორესთან მიჰქონდა“ (ყარაჩაულ-

ბალყარული 2001:5). კავკასიელთა უძველესი სარწმუნოების მკვლევრებმა აღიარეს, რომ ეთნოკულტურული ურთიერთობები ქრისტიანობამდელი და ისლამამდელი პერიოდების რწმენა-წარმოდგენებშიც იკითხება ისევე, როგორც არქეოლოგიურ კულტურებში. ასეთია ოსებში, ყაბარდო-ბალყარელებში (ნაწილობრივ) და ქართველებში ასტრალურ კოსმიურ მნათობებთან, სტიქიურ მოვლენებთან, თუ ოთხ სტიქიასთან დაკავშირებული წარმოდგენები; აგრეთვე, მითოლოგიურ პერსონაჟებთან, ტოტემურ ცხოველებთან და მაგიასთან დაკავშირებული თაყვანისცემა, რომელიც ტრანსფორმაციის შედეგად, მინათმოქმედების და მესაქონლეობის კულტს - არქაული წარმოდგენების მძლავრ პლასტს განეკუთვნება. ისევე, როგორც მრავალ სხვადასხვა ხალხში, არქაულ პლასტს ქმნის ის სიმღერები, რომლებიც ადამიანის ორგანიზებული შრომის უძველეს ფორმას - ნადირობას უკავშირდება. საყურადღებოა, რომ ყარაჩაულ-ბალყარულ ნადირთპატრონ „აფსათს," სვანური სამონადირეო ტრადიციაც იცნობს. მონადირე „ბიინოგერიც" დასაჯა ნადირთპატრონმა, როგორც სამონადირეო ეპოსის ბეთქილი, ივანე ქვაციხელი, თუ ჯარჯი. ნადირთპატრონის წყრომის მიზეზი ბალყარელ ფოლკლორშიც იგივეა, რაც ქართულში - მონადირემ ბევრი ირემი დახოცა (ყარაჩაულ-ბალყარული 2001:4). დასაწყისში აღვნიშნე, რომ არაკავკასიური მოდემის სკვითურ-სარმატულ-ოსურს, აგრეთვე, ყარაჩაულ-ბალყარულს კავკასიური სუბსტრატი შეერია ცენტრალურ კავკასიაში და ასე გაკავკასიელდნენ. ეს პროცესი ეთნოკულტურაზეც აისახა. მაგ., შრომის სიმღერები, რომლებიც სრულდება სხვადასხვა საოჯახო საქმეების შესრულებისას, მოსავლის როგორც დათესვის (მინის ხვნის წინა დღესასწაულით დაწყებული), ისე აღების რიტუალური ქმედებები (პურობა, მსხვერპლშენივია) (ქანთარია 1982:197), აგრეთვე, კერასთან დაკავშირებული რელიგიური, საყოფაცხოვრებო და სხვა ჩვეულებები: კერის საკრალური ფუნქცია, ქორწინების, გაყრის

და ახალი წლის რიტუალები, დაფიცებისა და სხვა ჩვეულებები განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იმიტომ იძენს, რომ უძველეს დროს უკავშირდება (ჩიბიროვი 1963:349-350). ოსების მსგავსად, ქართველებში, კერძოდ, მთიულურში ერთი ოჯახიდან განაყარს, ერთი ცეცხლიდან გამოსულს უწოდებდნენ (კაიშაური 1967:244).

საერთო კავკასიური ელემენტები მუსიკალურ საგანძურშიც ვლინდება. მაგ., ხემიანი საკრავი, რომელზეც საგმირო ლექსები და საცეკვაო მელოდიები სრულდებოდა (შილაკაძე 1983:8-9), რაც დღეობა-დღესასწაულების აუცილებელი ნაწილი იყო. ყაბარდოული რიტუალური ცეკვა ფერხულს წარმოადგენს და როგორც მასობრივი ცეკვის ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული ფორმა, წარმოშობით ცეკვის ყველაზე ადრეული სახეა. იგი შრომის უძველეს ფორმას - ნადირობას უკავშირდება (ქანთარია 1982:198). აქაც ქართულ-კავკასიური პარალელი იჩენს თავს. ფერხულების გავრცელებისა და შემონახვის თვალსაზრისით, საქართველო (სვანეთი) სათანადო სიმაღლეზე დგას. ისინი არა მხოლოდ ნადირობას, არამედ ნაყოფიერებას, გამრავლებას, ასტრალურ კულტებსა და სხვა საიდუმლო რწმენა-წარმოდგენებს მოიცავენ. ეს თავისებურებანი ისტორიული განვითარების პროცესში ყალიბდებოდა კანონიზირებული რელიგიის გავრცელებამდე. სარწმუნოება ხომ ადამიანთა მამოძრავებელი ძალაა. რიტუალები კი, ადამიანთა ერთობა ჭირსა და სიხარულში, ხოლო ოფიციალური რელიგიების აღიარებამ, აღმსარებლობამ სხვადასხვა ეპოქაში კავკასიური კულტურის მიმდევრები ერთმანეთს ზოგჯერ უფრო დაუახლოვა, ხან დააშორა კიდევ. თვით ყაბარდო-ბალყარეთში დღესაც არსებობს ქრისტიანული ქვის სალოცავები. ძველად კი, მათი რიცხვი ბევრად მეტი იყო, ისევე როგორც ციხე-კოშკებისა, რომლებიც სხვადასხვა ხეობაში გვხვდება (მიბჩიანი 1986:107-109). ვარაუდობენ, რომ დღევანდელ ყარაჩაი-ბალყარეთის ტერიტორიაზე უწინ სვანებს უნდა ეცხოვრათ. საყურადღებოა, რომ აულ ხუმარაში გადმოცემაც აქვთ, თითქოს, მისი მთისა და კოშკის მახლობლად

თამარ მეფე იყო დაკრძალული (მიბჩუანი 1974:67). არც იმის დაფიქსურება გვარგებს, რომ სვანები, ყუბანისა და თერგის ოლქებში მუშაობისთვის ჯამაგირს მოზერების სახით ღებულობდნენ. ასე გავრცელდა ყარაჩაღლური ჯიშის საქონელი სვანეთში, რომელიც ძალიან ფასობდა როგორც სამუშაო საქონელი (ყავრიშვილი 1926:44).

სვანებს ლოცვა-დალოცვა საგულდაგულოდ სცოდნიათ. ისინი პირველად თავისი სოფლის სალოცავებს მოიხსენიებდნენ, შემდეგ მახლობელი სოფლების, მერე ბაღს ქვემო და ბაღს ზემო სალოცავებზე გადავიდოდნენ. საერთოდ, ქვემო სვანეთის სალოცავებს ჩამოყვებოდნენ და ბოლოს ლეჩხუმის, სამეგრელოს და აფხაზეთის ეკლესიების ხსენებით დაამთავრებდნენ (ბარდაველიძე 1939:61-62). მართალია, სვანეთში ქრისტიანულ ელემენტებს ზოგჯერ ხალხური ღვთაებების კერპთმსახურება ჭარბობდა, მაგრამ საბოლოოდ, „არაქრისტიანულ მოძმებთან“ ეს აკავშირებდათ. მაგ., ოსები ელიაობას თხას სწირავდნენ, რომელსაც წვრილმან შესაწირს ეძახდნენ. მადლიერების ნიშნად, ნადირის რქებს სწირავდნენ ეკლესიას. მიცვალებულის კულტს იცავდნენ მთელი სიცოცხლის მანძილზე. წინაპრებს ეთაყვანებოდნენ და თაობებს გადასცემდნენ მათ ხსოვნას. მაგ., სვანებისთვის დაუფინყარია თამარ მეფე, რომელიც ხალხური გადმოცემით, მის საყვარელ ადგილას - უშგულის ღვთისმშობლის ეკლესიის ტრაპეზშია დაკრძალული (ეთნოგრაფიული 1973:62, 88, 93). სწორედ, თამარ მეფის დროს გაძლიერებულ სამეფოს შეეძლო ეზრუნა ჩრდილოკავკასიელ ხალხებთან ურთიერთობის სახელმწიფო მიდგომის აუცილებლობაზე, რასაც საქართველოში ყოველთვის აცნობიერებდნენ, მაგრამ საქმეს აფერხებდნენ გარეშე მტრები, რომლებიც აქტიურად იბრძოდნენ კავკასიაში ჰეგემონობისათვის. წმ. თამარმა, ძლიერმა ხელისუფალმა, გარკვეულწილად, მოახერხა ქრისტიანობის გავრცელება, მაგრამ საკუთარი დამწერლობის არქონის გამო, იმიერკავკასიელთა სულიერი კულტურის ამსახველი წერილობითი ძეგლების ცნობები

არ შემონახულა. სანამ გადავალთ ქრისტიანობის ნაკვალევზე, რამაც ყაბარდო-ბალყარეთში ჩვენამდე მოაღწია, ვფიქრობ, საყურადღებოა იმის აღნიშვნა, რომ ავი თვალისაგან დასაცავად, სვანები მრავალ მამა-პაპურ ხერხს მიმართავდნენ, მაგრამ ასევე დიდ ანგარიშს უწევდნენ ბალყარეთიდან გადმოტანილ ტყავის ბუდეში ჩადებულ შელოცვილ ქალაქს - „დუას.“ მას ან ყელზე ჩამოიკიდებდნენ, ანდა - ტანსაცმლის მარჯვენა მხარეს, უფრო ილლიასთან დაიკერებდნენ (გაბლიანი 1925:128). ამავე დროს, სვანეთში „ზედაშეს“ იმდენად წმინდად ინახავდნენ, რომ სხვადასხვა აკრძალვასთან ერთად, მას ღორის ქონი არ უნდა მისცხებოდა (ბარდაველიძე 1939:66).

სვანეთში ყაბარდოდან მოსული გვარებისა და ბალყარეთში ნასვანარი ადგილების შესახებ გადმოცემები, მათ შორის აქტიურ ურთიერთობაზე მეტყველებენ, ისევე, როგორც ბეზინგისა და ჩეგემის ხეობებში აღმოჩენილი ნახევრად დანგრეული ეკლესიების არქიტექტურული მსგავსება სვანურ ეკლესიებთან, რომლებიც ერთ პერიოდში უნდა იყოს აგებული (რეხვიაშვილი 1980:69).

საქართველო, როგორც კავკასიელ ხალხთა მედროშე, პერიოდულად ცდილობდა მეზობელ ხალხებში ქრისტიანობის არა მარტო გავრცელებას, არამედ მის დაცვას და შენარჩუნებას, ვინაიდან საქართველოსთვის რჯულის დაცვა წმინდათაწმინდა საქმე იყო. ყარაჩაელ-ბალყარელებს წმინდანთა ხსოვნა დღემდე შემორჩათ, მაგრამ ამას ბიზანტიას უმადლიან (ყარაჩაელები 2014:413). განსაკუთრებულ პატივს სცემდნენ წმ. გიორგის, რომლის სახელი ბალყარელებმა სამშაბათს უწოდეს, ისევე, როგორც ღვთისმშობელი მარიამისა - პარასკევს („მერემ“ - მარიამის დღე), რომელსაც უქმედ ინახავდნენ (ისტორია 1988:497). ასევე, წმინდა მოციქული ანდრია და წმინდა ბასილი ხალხური კალენდრის მიხედვით, თვეების სახელს ატარებენ, ისევე, როგორც საქართველოში ნოემბერი გიორგობისთვედ იწოდება. ბასილი დიდის სახელი ონომასტიკონში, ან ლექსიკონშიც გვხვდება;

მაგალითად, ბაშილაევი (ყარაჩ. ბალყ. შედარება ქართული ბასილაშვილი). სახელი ბასილიო მდინარე ჩეგემის ხეობაშიც შემორჩა, ასევე, მთებშიც და ა. შ. გარდა ამისა, ნახევარმთვარის ფორმის სარიტუალო პურები აქაც საზეიმოდ ცხვებოდა, ისევე როგორც ჩვენთან ჩვეულებისამებრ. ანალოგიურად, ყარაჩაელ-ბალყარელებში ნმ. ელიას ჭეჭა-ქუხილის დროს გამოდარებას ევედრებოდნენ. ყარაჩაულ-ბალყარულში ელიას და ნმ. ნიკოლოზის სახელს ატარებს კალენდარული თვეები. ყარაჩაიში ნმ. ნიკოლოზის სახელობის სალოცავიც გვხვდება. ნმ. თეოდორე ტირონი, საქართველოს მგავსად, როგორც მითოლოგიაში, ისე რელიგიაში, აქაც პოპულარულია (ყარაჩაელები 2014:443-446).

ამდენად, როგორც ქრისტიანობა, ისე ისლამი კავკასიაში ისტორიულად განპირობებულ ადგილობრივ თავისებურებათა გარემოში განვითარდა და მოწყდა საერთო მუსულმანურ მოძრაობებს, თუ მიმდინარეობებს. ე. ი. აქ რელიგიური რწმენის გამო კი არა, ტრადიციის ძალით შემორჩა რელიგიის ის დოგმატური ნაწილი, რომელიც ფანატიზმში არასოდეს გადასულა. საბოლოოდ, ყარაჩაი-ბალყარეთი ჩაერთო მუსულმანური ცივილიზაციის შემქმნელ ხალხებთან ერთობაში და შესაბამისად, შეითვისა მათი მატერიალური და სულიერი კულტურის ძირითადი ელემენტები. არც ქრისტიანული მსოფლმხედველობა მისცემია დავინწყებას და ამაო არ ყოფილა ბიზანტიის, თუ მეზობელი ქვეყნის - საქართველოს გავლენა ოსებისა, თუ ყარაჩაელ-ბალყარელების ეთნოკულტურაზე, რომელსაც უძველეს დროში ჩაეყარა საფუძველი.

გამოყენებული ლიტერატურა

ავალიანი 1982 - ავალიანი მ., ადიშის ოთხთავი, გაზ. „ახალი სვანეთი," 1982 23 სექტემბერი.

ანთელავა 2016 - ანთელავა ნ., ჩერქეზული კულტურა, თბ., 2016.

ანთელავა 2017 - ანთელავა ნ., კავკასიის ხალხთა მითები და

რიტუალები, თბ., 2017.

ბარდაველიძე 1939 - ბარდაველიძე ვ., სვანურ ხალხურ დღეობათა კალენდარი, I, თბ., 1939.

ბალაშვილი 1990 — ბალაშვილი ს., ასე ცხოვრობდნენ ჩვენი წინაპრები, გაზ. „საბჭოთა ოსეთი,“ 1990 26 მაისი.

ბერაძე 1983 — ბერაძე თ., რაჭა, თბ., 1983.

გაბლიანი 1925 - გაბლიანი ეგნ., ძველი და ახალი სვანეთი, თბ., 1925.

გარდაფხაძე-ქიქოძე 1995 — გარდაფხაძე-ქიქოძე ფ., ქართული ხალხური დღეობები (რაჭა-ლეჩხუმი), თბ., 1995.

გაფრინდაშვილი 1981 - გაფრინდაშვილი რ., ქართული ტრადიციების კვალდაკვალ, თბ., 1981.

გეგეშიძე 1972 — გეგეშიძე მ., პროფესორ ვერა ბარდაველიძის ცხოვრება და სამეცნიერო მოღვაწეობა, „მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის,“ XVI-XVII, თბ., 1972

ეთნოგრაფიული 1973 - ეთნოგრაფიული წერილები სვანეთზე, თბ., 1973.

თოფჩიშვილი 2013 - თოფჩიშვილი რ; ეთნოლოგიური მეეცნიერების შესავალი, თბ., 2013

თოფჩიშვილი 2016 - თოფჩიშვილი რ., „ოსური ეთნოგრაფიული ენციკლოპედია“ ქართულ-ოსური ურთიერთობის კონტექსტში, თბ., 2016.

ითონიშვილი 2007 — ითონიშვილი ვახტ., კავკასია და კავკასიელები, თბ., 2007.

ისტორია 1988 - История народов Северного Кавказа с древнейших времен до конца XVIII века, М., 1988.

კავკასიის 1937 - კავკასიის კონფედერაცია, თბ., 1937.

კვაშილავა 2021 — კვაშილავა ი., საველე დღიური, ზემო რაჭა, 2021 წლის აგვისტო.

კაიშაური 1967 — კაიშაური ლ., მთიულეთის დარგობრივი ლექსიკა, თბ., 1967.

ლამბერტი 1995 - ლამბერტი არქ., სამეგრელოს აღწერა, თბ.,

1995.

მაკალათია 1930 — მაკალათია ს., მთიულეთი, ტფ., 1930.

მაკალათია 1987 — მაკალათია ს., მთის რაჭა, თბ., 1987.

მარგოშვილი 1980 — მარგოშვილი ლ., ცენტრალური კავკასიონის მთიელი ქალის ტანსაცმელი, თბ., 1980.

მაჭარაძე 1967 — მაჭარაძე ვ., დავით ერისთავის „ოსთა სოფლების აღწერა," „მაცნე" N1, თბ., 1967.

მიბჩუანი 1974 - მიბჩუანი თ., ქართული ძეგლები ჩრდილოეთ კავკასიაში, „ძეგლის მეგობარი," N36, 1974.

მიბჩუანი 1986 - მიბჩუანი თ., მეგობრობის სათავეებთან, თბ., 1986.

ოსურ-ქართული 2012 - ოსურ-ქართული ლექსიკონი, თბ., 2012.

პაიჭაძე 2012 — პაიჭაძე თ., კავკასია ინტერკულტურულ სივრცეში, როგორც მითომოდერნისტული პარადიგმა, სამეცნიერო კონფერენცია „კავკასია დინამიკურად ცვალებად დროში," თბ., 2012.

პაპავა 2012 — პაპავა ვ., ცენტრალური კავკასიის გეოპოლიტიკური როლის შესახებ, წიგნი „კავკასია აღმოსავლეთსა და დასავლეთს შორის," თბ., 2012.

რეხვიაშვილი 1977 — რეხვიაშვილი ს., ქართველ და ჩრდილოკავკასიელ მთიელთა მეგობრობის ისტორიიდან, თბ., 1977.

რეხვიაშვილი 1980 — რეხვიაშვილის ს., ქართველთა და ჩრდილოკავკასიელთა სავაჭრო ურთიერთობების ისტორიიდან, თბ., 1980.

სვანეთის 2014 — სვანეთის მუზეუმი, თბ., 2014.

სონღულაშვილი 2009 - სონღულაშვილი ა., „სამხრეთ ოსეთი" საქართველოში, თბ., 2007.

უმიკაშვილი 1937 - უმიკაშვილი პ., ხალხური სიტყვიერება, ნაწ. I, თბ., 1937.

ფრუიძე 1986 — ფრუიძე ლ., რაჭა ეთნოგრაფის თვალთ, თბ., 1986.

- ქანთარია 1982** - ქანთარია მ., ყაზარდოს სამეურნეო ყოფის ისტორიიდან, თბ., 1982.
- ქირია 2005** - ქირია ზ., ოსთა საკითხი და ქართული სინამდვილე 1921-1940 წლებში, თბ., 2005.
- ქიქოძე 2012** — ქიქოძე ა., ესეები, თბ., 2012.
- ყავრიშვილი 1926** — ყავრიშვილი ბ., სვანეთი, თბ., 1926.
- ყარაჩაელები 2014** — Карачаевцы, Балкарцы, М., 2014.
- ყარაჩაულ-ბალყარული 2001** — ყარაჩაულ-ბალყარული ფოლკლორი, თბ., 2001.
- შილაკაძე 1983** - შილაკაძე მ., ხემიანი საკრავი, „ძეგლის მეგობარი“ N64, 1983.
- ჩიბიროვი 1963** — Чибиров Л., Очаг осетинского жилища, „მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის,“ XII-XIII, თბ., 1963.
- ჩრდილოეთ კავკასიის 1979** - ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხთა ისტორიის ნარკვევები, თბ., 1979.
- ნიქვაძე 1988** — ნიქვაძე რ., ქართველი ხალხის სოციალურ-კულტურული ტრადიციები XV-XVIII საუკუნეების უცხოელი ავტორების ცნობებში, თბ., 1988.
- ხანთაძე 1957** - ხანთაძე შ., ქართველი მოღვაწეები ჩრდილო კავკასიაში XVIII ს-ში, ს. ჯანაშია სახ. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, XIX-A და XX-B, თბ., 1957.
- ჯალაბაძე, ხუციშვილი 1977** — ჯალაბაძე გ., ხუციშვილი ლ., ქართული ხალხური დღეობების ტრანსფორმაცია და ახალი ტრადიციები, კრებული „რელიგიის ისტორიისა და ათეიზმის საკითხები,“ თბ., 1977.
- ჯალაბაძე, ჯანიაშვილი, ლოლაძე 2022** - ჯალაბაძე ნ., ჯანიაშვილი ლ., ლოლაძე ნ., ბორდერიზაცია და ქართულ-ოსური ურთიერთობები ოკუპირებულ რეგიონში, თბ., 2022.
- ჯიქია 1977** - ჯიქია ნ., მიცვალებულისათვის შესახებებული კერძეული აღმოსავლეთ საქართველოს მთაში, კრებული „რელიგიის ისტორიისა და ათეიზმის საკითხები,“ თბ., 1977.
- Осетины, М., 2012.